

Μακεδονικά

Τόμ. 16, Αρ. 1 (1976)

Νείλος Ταρχανιώτης ή Τραχανιώτης (-1521)

Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

doi: [10.12681/makedonika.647](https://doi.org/10.12681/makedonika.647)

Copyright © 2015, Κωνσταντίνος Κ. Παπουλίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπουλίδης Κ. Κ. (1976). Νείλος Ταρχανιώτης ή Τραχανιώτης (-1521). *Μακεδονικά*, 16(1), 359–361. <https://doi.org/10.12681/makedonika.647>

ΝΕΙΛΟΣ ΤΑΡΧΑΝΙΩΤΗΣ ἢ ΤΡΑΧΑΝΙΩΤΗΣ (; - 1521)

Γιὰ τὴ βυζαντινὴ οἰκογένεια τῶν Ταρχανιωτῶν ἢ Τραχανιωτῶν ἔχουμε ἀρκετὲς πληροφορίες στὴν ἑλληνικὴ¹ καὶ στὴν ξένη² βιβλιογραφία. Δυστυχῶς ὁμως γνωρίζουμε πολὺ λίγα πράγματα γιὰ ἕναν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ συνόδωσαν στὴ Ρωσία τὴ Ζωή-Σοφία Παλαιολογίνα, κόρη τοῦ Θωμᾶ, ποὺ παντρεύτηκε τὸ 1472 τὸ Ρῶσο ἡγεμόνα Ἰβάν Γ' (1462-1505)³, τὸ *Νείλο Ταρχανιώτῃ* ἢ *Τραχανιώτῃ* (; - 1521).

Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Νείλου τὴν πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Δοσίθεο (Νοταρά), ὁ ὅποιος τὸν συγκατέλεξε μεταξὺ ἐκείνων ποὺ κατηγόρησαν τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία γιὰ τὶς καινοτομίες της⁴. Στὴν ἴδια κατηγορία τὸν κατέταξε καὶ ὁ Σίλβεστρος Συρόπουλος⁵ καὶ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἀνδρόνικος Κ. Δημητρακόπουλος, ὁ

1. Βλ. Κ. Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1868, σ. 77-79, 145-146. Α. Κ. Δημητρακόπουλοῦ, Προσθῆκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὴν Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν Κ. Σάθα, Λειψία 1871, σ. 7. Γ. Ι. Ζαβίρα, *Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον*, Ἀθήνα 1872, σ. 81-83, 452-453. Ν. Κατράμη, *Φιλολογικὰ ἀνάλεκτα Ζακύνθου, Ζάκυνθος* 1880, σ. 107, 111. Κ. Α. Παλαιολόγου, *Ἑλληνες διπλωμάται ἐν Ρωσίᾳ κατὰ τὴν ΙΕ' καὶ ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα*, «Παρνασσός» 10 (1886) 32-35. Δ. Α. Ζακύνθου, *Μιχαὴλ Μάρουλος Ταρχανιώτης, Ἑλληνα ποιητῆς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως*, «Ἐπιτηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» 5 (1928) 200-242. Γρ. Παπαμιχαήλ, *Μάξιμος ὁ Γραικός, ὁ πρῶτος φωτιστὴς τῶν Ρώσων*, Ἀθήνα 1950, σ. 564-565. Γ. Ι. Θεοχαρίδου, *Τέσσαρες βυζαντινοὶ καθολικοὶ ναοὶ λανθάνοντες ἐν βυζαντινῷ γνωστῷ κειμένῳ*, «Μακεδονικά» 4 (1955-1960) 495-500. Τοῦ Ἰδίου, *Δύο ἔγγραφα ἀφορῶντα εἰς τὴν Νέαν Μονὴν Θεσσαλονίκης*, «Μακεδονικά» 4 (1955-1960) 315-351. Τοῦ Ἰδίου, *Οἱ Τζαμπλάκωνες. Συμβολὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν μακεδονικὴν προσωπογραφίαν τοῦ ΙΔ' αἰῶνος*, «Μακεδονικά» 5 (1961-1963) 125-183. Τοῦ Ἰδίου, *Μιχαὴλ Δούκας Γλαβᾶς Ταρχανιώτης*, «Ἐπιστημονικὴ Ἐπιτηρίς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης» 7 (1957) 183-206. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλου, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, Γ' Τουρκοκρατία 1453-1669. Οἱ ἀγῶνες γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν ἐλευθερία*, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 60, 92-93, 139. Ἀθ. Α. Ἀγγελόπουλου, *Νικόλαος Καβάσιλας Χυμαετός, Ἡ Ζωὴ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ*, (Πατριαρχικὸν Ἴδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Ἀνάλεκτα Βλατάδων ἀρ. 5), Θεσσαλονίκη 1970, σ. 60 καὶ 103.

2. Βλ. Ν. Καρμζίν, *Istorija gosudarstva rossijskago*, τ. 6, St.-Peterburg (1830-1833), σ. 41-45. Ε. Γολουβίνσκι, *Istorija ruskoj cerkvi*, τ. Β', I, Μόσχα 1900, σ. 684. Β. Ικόννικον, *Maksim Grek i ego vremija*, Κίεβο 1915, σ. 229. Β. Λαυρέντ, *La profession de foi de Manuel Tarchaniotès Boullotès au Concile de Florence*, «Revue des Études Byzantines» 10 (1952) σ. 60-69.

3. Βλ. κυρίως τὸ Χρονικὸ τοῦ Ἰωάσαφ (=Ioasafonskaja Letopis', Μόσχα 1967, ἐκδ. Ακαδημία Ναυκ SSSR), σ. 57, 75, 79 καὶ 82. Πρβλ. καὶ Ν. Καρμζίνου, *Ἱστορία τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ρωσίας*, ἐξελληνισθεῖσα ἐκ τοῦ γαλλικοῦ, παραβλήθεντος πρὸς τὸ ρωσικὸν πρωτότυπον ὑπὸ Κωνσταντίνου Σ. Κροκιδᾶ, Ἀθήνα 1957, σ. 52-73. Ρ. Πιερिंग, *La Russie et l'Orient. Mariage d'un Tsar au Vatican: Ivan III et Sophie Paléologue*, Παρίσι 1891. Θ. Βελλιανίτη, *Οἱ γάμοι τῆς Σοφίας Παλαιολογοῦ*, «Παρνασσός» 14 (1891-1892) 377-384. Παπαδόπουλου-Καλιμάχου, *Sofia Paleolog*, Βουκουρέστι 1895. Β. Ο. Κίλιεβσκι, *Sočinenija v nos'my tomah*, τ. III: *Kurs Ruskoj Istorij, Čast' 2*, Μόσχα (Politčeskaja Literatura) 1957, σ. 120-122. Ἀπ. Ε. Βακαλόπουλου, ὁ.π., σ. 58-62.

4. Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχευσάντων, Βουκουρέστι 1715, σ. 1143.

5. Ἱστορ. τῆς Φλωρεντ. Συνόδου, σ. 51: «Ἐν τούτοις ἐσκέπτοντο καὶ περὶ προσώπων

όποιος έγραψε ότι ο Νείλος ζούσε τὸ 1437¹. Τέλος, ὁ Γρηγόριος Παπαμιχαήλ σὲ σημειώμα του γιὰ τοὺς Ταρχανιώτες ἢ Τραχανιώτες έγραψε ότι ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους θὰ έπρεπε νὰ ἀναφέρεται καὶ ὁ Νείλος².

Ὁ Νείλος Ταρχανιώτης ἢ Τραχανιώτης μᾶς εἶναι ἀκόμη σήμερα ἄγνωστος μὲ τὸ κοσμικὸ του ὄνομα. Ἐξάλλου ἄγνωστη εἶναι καὶ ἡ χρονολογία γεννήσεώς του. Σύγχρονη Σοβιετικὴ έρευνήτρια ὑποθέτει ότι ὁ Νείλος ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τῆς Μ. Λαύρας τοῦ Ἁγίου Ὁρους³. Γιὰ πρώτη φορά συναντοῦμε στὶς πηγές μας τὸν ἱερομόναχο Νείλο, στὸν κατάλογο τῆς συνοδείας τῆς Ζωῆς-Σοφίας Παλαιολογίνας, πού πῆγε νὰ ζήσει στὴ Ρωσία⁴. Δυστυχῶς, ἔχουμε πολὺ λίγες πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του στὴ Ρωσία. Χάνεται ὁ Ἕλληνας ἱερομόναχος μέσα στὴ συνοδεία τῆς Ζωῆς-Σοφίας Παλαιολογίνας, ἢ πάλι μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ότι τὸν χάνουμε ἐμεῖς, μὰ καὶ στὴ συνοδεία πρωτοστατοῦσε ὁ συγγενῆς του ὁ Γεώργιος Ταρχανιώτης ἢ Τραχανιώτης πού ἦταν «Magister domus» τῆς Σοφίας Παλαιολογίνας⁵ καί, ἄλλοτε, πρέσβυς τοῦ Ἰβάν Γ' στὴ Ρώμη⁶. Τὸ 1503 ὁ Νείλος τοποθετήθηκε ἡγούμενος στὴ μονὴ τῶν Θεοφανείων (Bogojavlenskij monastir), κοντὰ στὴ Μόσχα, πού ἐκείνη τὴν ἐποχὴ εἶχε πολλὰ προνόμια ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Μόσχας. Ἡ θέση τοῦ ἡγουμένου σ' ἕνα μοναστήρι πού εἶχε πολλὰ προνόμια ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνες ἀλλὰ καὶ πού ἦταν γενικά ὑπὸ τὴν προστασία τους ἦταν φυσικὸ νὰ ἀποτελῆ τὸ προστάδιο στὴν ἐκλογή τοῦ ἐπισκοπικοῦ βαθμοῦ⁷. Ἀργότερα, τὸ 1509 (24 Αὐγούστου) ὁ ἡγούμενος Νείλος ἐξελέγη ἐπίσκοπος στὴν πόλη Tver⁸. Στὴ θέση αὐτὴ ἔμεινε ὁ Νείλος ὡς τὸ θάνατό του, τὸ 1521⁹.

Στὴ ρωσικὴ γραμματεία πάλι εἶναι πτωχῆς οἱ πληροφορίες μας γιὰ τὸν Ἕλληνα ἐπίσκοπο τῆς πόλεως Tver:

α) Ἀρχικὴ πληροφορία μας εἶναι ὁ κατάλογος τῶν δώρων τοῦ Νείλου στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Παχώμιο Α' (1503-1504 καὶ 1505-1514). Ρῶσοι καὶ Σοβιετικοὶ έρευνή-

ἀρμοδίων πρὸς τὴν σύνοδον ἀφικέσθαι, καὶ τινος περὶ τοῦ ἱερομονάχου Κυρίου Νείλου τοῦ Ταρχανειώτου εἰρηκότος, ὡς χρησίμου πρὸς τὴν σύνοδον ὄντος, ἔφη ὁ βασιλεὺς, δειλιῶ, μήποτε εὐρεθῆ τι καλογέρειν καὶ φωνὴν τινα ρίψη ἐκείσε, ἥτις μεγάλην ἡμῖν προξενήσει βλάβην». (Παραπομπὴ τοῦ Α. Κ. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο ὑ λ ο υ, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, Λειψία 1872, σ. 93).

1. Βλ. ὁ.π., σ. 92.

2. Γ ρ. Παπαμιχαήλ, ὁ.π., σ. 564.

3. V. G. Brjusova, Tverskoj episkop grek Nil i ego Poslanie knjazu Georgiju Ivanoviču, «Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury» 28 (1974) 183.

4. Τὸ Χρονικὸ τοῦ Pskov ἀναφέρει ότι στὰ 1473: «Carica [ἡ Σοφία Παλαιολογίνα] prihala iz Velikogo Rima... i byša u nej ljudi černy, a inye sini, a bojarin eja byl velikogo knjazja Jur'i Molej Grek, a vladyka tverskoj Nil byl togo ze rodu». Pskovskie Letopisi, vyp. I, Μόσχα-Λένινγκραντ 1941, σ. 74. Πρβλ. καὶ Κ. Č e r d e e v, Biografii tversk ihierarhov, Tver 1859, σ. 56-57. Α. Α. T i t o v, Tverskie episkopy, Μόσχα 1890, σ. 48.

5. V. S. Ikonnikov, ὁ.π., σ. 229.

6. Πρβλ. τὸ Χρονικὸ τοῦ Ἰωάσαφ, ὁ.π., σ. 128 καὶ Κ. Α. Παλαιολόγου, ὁ.π.

7. N i k o d i m, Opisanie Moskovskogo Bogojavlenskogo monastyrja, Μόσχα 1877, σ. 2 καὶ 42.

8. «I togo že mesjaca avgusta v 24 postavljen Nil igumen Bogojavlenskii episkopom v Tfer'...» Ioasafovskaja Letopis', ὁ.π., σ. 157. Βλ. καὶ Polnoe Sobranie Russkih Letopisej, t. 13, Μόσχα 1965, σ. 12. Σημ.: σήμερα ἡ πόλις Tver' λέγεται Kalinin.

9. V. G. Brjusova, ὁ.π., σ. 181.

τές ἀναφέρουν συχνά τὰ πολλά δῶρα τοῦ Νείλου στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη¹. Τὸ γράμμα τοῦ Νείλου μὲ τὸν κατάλογο τῶν δώρων στὸν V. A. Korobov, ποῦ ἐτοιμαζόταν νὰ πᾶ στὴν Κωνσταντινούπολη, δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸ N. P. Lihačev².

β) Ἄλλο κείμενο τοῦ Νείλου, στὴ ρωσικὴ γραμματεία, εἶναι ἓνα γράμμα λειτουργιολογικοῦ περιεχομένου. Τὸ γράμμα αὐτὸ τὸ ἔστειλε ὁ Νείλος ἢ στὸν Georgij Dimitrievič³ ἢ στὸν Jurij Tjutin «Ἑλληνα καὶ συγγενή του»⁴, καὶ ἀναφέρεται στὴν ὕψωση τοῦ Ἄρτου τὴν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου⁵.

γ) Τὸ τελευταῖο κείμενο ἀπὸ τὰ γνωστὰ τοῦ Νείλου εἶναι ἓνα γράμμα του στὸ γιὸ τοῦ ἡγεμόνα, τὸ Jurij Ivanovič. Ὁ Jurij Ivanovič (1480-1536) εἶναι ὁ δεῦτερος γιὸς τοῦ ἡγεμόνα Ἰβάν Γ' καὶ τῆς Ζωῆς-Σοφίας Παλαιολογίνας⁶ καὶ εἶχε, σὺν πρίγκηπας, τὴ διοίκηση σὲ τέσσερις περιοχὲς (Dmitrovskij, Zvenigorodskij, Kašinskij καὶ Uglickij), ποῦ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς ἦταν στὴν ἐπαρχία τοῦ ἐπισκόπου Νείλου. Τὸ γράμμα τοῦ Νείλου πρέπει νὰ εἶναι ἀπάντηση σὲ γράμμα τοῦ Jurij Ivanovič, ποῦ δὲ βρέθηκε ὡς σήμερα, στὸν ἐπίσκοπο. Ὁ Jurij Ivanovič στις φροντίδες του νὰ χτίσῃ μιὰ ἐκκλησία ἔμαθε ὅτι ἔπασσε ἓνας ἐργάτης καὶ σκοτώθηκε μέσα σ' αὐτήν. Ὁ πρίγκηπας τότε ἀπευθύνθηκε στὸν ἐπίσκοπο μὲ δύο ἐρωτήσεις: 1) νὰ γίνουν τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας, ὅταν μέσα σ' αὐτὴ σκοτώθηκε κάποιος; καὶ 2) νὰ ψαλῆ νεκρώσιμη ἀκολουθία στὸ σκοτωμένο; Ὁ ἐπίσκοπος Νείλος ἀπάντησε καταφατικά καὶ στις δύο ἐρωτήσεις τοῦ πρίγκηπα⁷.

Τέλος, τὰ δύο τελευταῖα κείμενα (β καὶ γ), εἶναι πιθανὸ νὰ χρησιμοποιήθηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὸ Μάξιμο τὸ Γραϊκό⁸.

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

ΕΛΛΗΝΟ-ΣΕΡΒΙΚΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΚΑΒΑΛΑΣ (7-10 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1976)

Τὸ Ἰδρυμα Μελετῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ Βαλκανιολογικὸ Ἰνστιτούτο τῆς Σερβικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Βελιγραδίου διοργάνω-

1. «Spiski vладыki Tverskogo Nila, čto poslan byl k patriarhu v v Car'gorod». Στὰ Akty sobrannye... Arheografičeskoj ekspedicej, T.I, St. Peterburg 1836, σ. 339. Πρβλ. καὶ N. P. Lihačev, Paleografičeskoe značenie bumažnyh vodžanyh znakov, μέρος I, St. Peterburg 1899, σ. XXX-XXXII. V. S. Ikonnikov, Opyt russkoj Istoriografii, μέρος II, βιβλίο 2, Κίεβο 1908 [=Βλ. καὶ τ. II, στὴ φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση τῶν ἐτῶν 1891-1908, Osnabruck, Otto Zeller, 1966], σ. 995. S. M. Solov'ev, Istorija Rossii s drevnejših vremen, βιβλίο III, Μόσχα 1960, σ. 333-334.

2. N. P. Lihačev, ὀ.π., σ. XXX-XXXII.

3. N. Nikol'skij, Materialy dlja istorii drevnerusskoj duhovnoj pis'mennosti, 3: Poslanie Nila, episkopa Tver'skogo, k nekoemu vel'moze Georgiju Dmitrievicu o vozdvženii Presvjatjya i o artose, «Hristianskoe Čtenie» 1909, σ. 1115-1119.

4. V. S. Ikonnikov, ὀ.π., σ. 460.

5. N. Nikol'skij, ὀ.π.

6. Ὁ πρῶτος γιὸς τους, ὁ Βασίλειος Δ', διαδέχτηκε τὸν Ἰβάν Γ' στὸ θρόνο τῆς Μόσχας (1505-1534).

7. Τὸ κείμενο στὰ σλαβονικά βρίσκεται στὴ Μόσχα, στὸ Central'nij Gosudarstvennii Arhiv Drevnih Aktov, τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ, στὴ Συλλογὴ Mazurin, Φ. 196, ἀριθ. 642, ff 349-350 καὶ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὴν V. G. Brjusova, ὀ.π., σ. 186-187.

8. Πρβλ. V. G. Brjusova, ὀ.π., σ. 182 καὶ 184.